06 2013

Μεταφράζοντας πέρα από την Ευρώπη

Boris Buden

μετάφραση: Άκης Γαβριηλίδης

Τι σημαίνει να βάζουμε δίπλα δίπλα τις έννοιες «Ευρώπη» και «μετάφραση», όπως έγινε στον τίτλο του προγράμματος «Η Ευρώπη ως μεταφραστικός χώρος»; Πρώτον, σημαίνει πολύ περισσότερα από το πώς ο κοινός νους ή, όπως θα υποστηρίξω, ένας ιστορικά προσδιορισμένος, πολιτικά μεροληπτικός, πολιτισμικά ιδιαίτερος και ιδεολογικά κατασκευασμένος ηγεμονικός νους αντιλαμβάνεται τόσο την μετάφραση, όσο και την Ευρώπη.

Πρώτα απ' όλα, ας πάρουμε την έννοια του χώρου, η οποία επίσης αναφέρεται στον τίτλο. Λέγοντας ότι η Ευρώπη είναι ένας «μεταφραστικός χώρος», άραγε εννοούμε πραγματικά ότι η Ευρώπη είναι ένας ήδη δεδομένος χώρος, με την έννοια φερ' ειπείν ενός πολιτικού χώρου, όπου πολλές μεταφράσεις –με την έννοια της γλωσσικής μετάφρασης- λαμβάνουν χώρα; Ή μήπως έχουμε προχωρήσει ένα βήμα παραπέρα υπονοώντας ότι η μετάφραση, περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, έχει καταστήσει την Ευρώπη έναν κοινό χώρο, νοώντας τη μετάφραση κατά μία έννοια όχι απλώς γλωσσική πολύ ευρύτερη; Η δεύτερη επιλογή βρίσκεται προφανώς σε δυσαρμονία με την ιστορική αφήγηση για τις πηγές της Ευρώπης –και εδώ σκεφτόμαστε την Ευρώπη όχι με τη γεωγραφική, πολιτιστική ή μυθολογική, αλλά μάλλον με την πολιτική έννοια: συγκεκριμένα, την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Στην υπηρεσία του Έρωτος;

Σύμφωνα με την «επίσημη» ιστορία της, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει δύο πηγές. Η πρώτη είναι πολύ ηθικολογική: μετά το τραύμα του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, οι Ευρωπαίοι αποφάσισαν να ενωθούν, πιστεύοντας ότι μια πολιτική ενοποίηση της ηπείρου θα αποτρέψει την επανεμφάνιση της βίας και του πολέμου. Η δεύτερη σχεδόν κυνικά αντιφάσκει με το πρώτο. Θεωρεί ότι η σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση έχει προκύψει από ένα καθαρά οικονομικό συμφέρον κατά τη δεκαετία του 1950. Είναι η κοινή αγορά, όχι το ιδανικό της αιώνιας ειρήνης, που συνέχει τους Ευρωπαίους από πολιτική άποψη.

Παρά την εσωτερική της αντίφαση, η θεωρία –ή μήπως πρέπει να λέμε ο μύθος– για τις δύο πηγές της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης παρέχει ένα γενικά φιλελεύθερο δημοκρατικό πλαίσιο για την κοινή κατανόηση του ρόλου της μετάφρασης στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας, καθώς και μια σαφώς προκαθορισμένη πολιτική σκηνή στην οποία αυτή θα επιτελέσει αυτόν το ρόλο. Περιττό να πούμε, ο ρόλος της σε αυτό το έργο είναι θετικός. Η μετάφραση φαίνεται να προκύπτει από την καλή πλευρά της ιστορίας, προκειμένου να βοηθήσει τους ανθρώπους να ενταχθούν, να αποτρέψει τις συγκρούσεις και τους πολέμους, να στηρίξει την κοινωνική πρόνοια και να προωθήσει τη συνολική ανθρώπινη ευημερία. Οι Ευρωπαίοι θέλουν να ολοκληρωθούν, αλλά υπάρχει ένα εμπόδιο στο δρόμο για την επίτευξη αυτού του στόχου: τους λείπει μια κοινή γλώσσα. Ευτυχώς, η μετάφραση μπορεί να τους βοηθήσει να κατανοήσουν ο ένας τον άλλο.

Αυτό, όμως, είναι πλήρως ευθυγραμμισμένο όχι μόνο με μια αφελή, κοινότοπη αντίληψη περί της μετάφρασης ως ενός ουδέτερου, καθαρά γλωσσικού εργαλείου για τη σύνδεση των ανθρώπων οι οποίοι διαιρούνται εκ φύσεως από γλωσσικές διαφορές, αλλά και με τις πρακτικά προσανατολισμένες θεωρίες περί μετάφρασης που διδάσκονται και

εφαρμόζονται στην ακαδημαϊκή κατάρτιση διερμηνέων και μεταφραστών.

Σε αυτή την αντίληψη, η μετάφραση εμφανίζεται ως μια γλωσσική πρακτική που εκ των προτέρων καθορίζεται από τη θετική τελεολογία της. Ανεξάρτητα από το πού και πώς εφαρμόζεται, η μετάφραση, αν επιτελεστεί ορθά (δηλαδή εάν είναι σύμφωνη με την αρχή της πιστότητας), θα έχει πάντα ευεργετικές συνέπειες για την δεδομένη κατάσταση. Με τον τρόπο αυτό η μετάφραση είναι σαν να βρίσκεται ήδη πάντοτε στην υπηρεσία του φροϋδικού Έρωτος*, του οποίου γενικότερος στόχος, σε αντίθεση με τον καταστροφικό Θάνατο*, είναι να ενώνει τους ανθρώπους, να δημιουργεί τη ζωή, να προάγει την παραγωγικότητα και την οικοδόμηση. Αυτή η εγγενώς θετική σημασία της μετάφρασης είναι η ίδια αποτέλεσμα μιας σύλληψης που θέλει τη μετάφραση αμιγώς γλωσσικό φαινόμενο ή, πιο συγκεκριμένα, απλό εργαλείο γλωσσικής επικοινωνίας. Κάνει τη μετάφραση να εμφανίζεται ως μία γνωστικά αντικειμενική, πολιτικά απροκατάληπτη, κοινωνικά ουδέτερη, οικονομικά παραγωγική, πολιτιστικά γοητευτική και ηθικά αθώα γλωσσική πρακτική. Αυτή η αντίληψη της μετάφρασης ενσαρκώνεται ιδίως στην κοινή εικόνα του μεταφραστή ή διερμηνέα ως κάποιων που βρίσκονται κάπου στο ενδιάμεσο: εδώ ανάμεσα σε δύο πολιτικούς που μιλούν, εκεί ανάμεσα στους παραγωγούς και τους καταναλωτές ενός προϊόντος και γενικά ανάμεσα σε έναν συγγραφέα που έχει γράψει ένα κείμενο σε μία γλώσσα και στους αναγνώστες του σε μία άλλη, ανάμεσα στην λογοτεχνία ή τη φιλοσοφία μίας κουλτούρας και τους αποδέκτες της σε μία άλλη ... με δυο λόγια, ανάμεσα σε δύο γλώσσες και / ή δύο κουλτούρες που είναι πάντοτε ήδη διαφορετικές, δηλαδή «φυσικώς» διαχωρισμένες πριν φτάσει η μετάφραση για να τις βοηθήσει να συνδεθούν και να επικοινωνήσουν μεταξύ τους.

Αυτή η εικόνα του μεταφραστή και αυτή η κατανόηση της μετάφρασης, όσο κι αν μας φαίνεται σήμερα φυσική και αυτονόητη,

είναι στην πραγματικότητα ιστορικά ιδιαίτερη και ιδεολογικά πλαισιωμένη. Επιπλέον, κατά το παρελθόν της, η θεωρία της μετάφρασης συνελάμβανε αυτή τη γλωσσική πρακτική κατά πολύ διαφορετικό τρόπο. Για τους Γερμανούς ρομαντικούς φιλοσόφους και θεωρητικούς της γλώσσας και της λογοτεχνίας, η μετάφραση είναι κάθε άλλο παρά κοινωνικά ουδέτερη και πολιτικά απροκατάληπτη. Για τον Wilhelm von Humboldt, για παράδειγμα, έχει πάντα μια κοινωνικά διαμορφωτική λειτουργία· συγκεκριμένα, παίζει κρίσιμο ρόλο σε αυτό που ο ίδιος αποκαλεί Bildung (εκπαίδευση, [δια]μόρφωση, οικοδόμηση, δημιουργία) ενός έθνους. Ακριβώς εξαιτίας αυτής της λειτουργίας είναι που η μετάφραση ως τέτοια δεν μπορεί να είναι ηθικά ουδέτερη. Εάν ένας μεταφραστής, μεταφράζοντας ξένα κείμενα, δεν κινείται από αυτό το ενδιαφέρον, δηλαδή από την ιδέα της Bildung του έθνους του, η μετάφρασή του, αντί να γίνει ένα πατριωτικό επίτευγμα, μπορεί να γίνει το αντίθετο· και τότε ο ίδιος θα είναι ένοχος επειδή δρα καταστρεπτικά ως προς τη γλώσσα και τον πολιτισμό του έθνους του και έτσι θέτει σε κίνδυνο την ίδια την ουσία ή, όπως θα λέγαμε σήμερα, την ταυτότητά του. Επίσης, οι θεωρητικοί της μετάφρασης του γερμανικού ρομαντισμού διαφοροποιούσαν μεταξύ διάφορων μεθόδων λογοτεχνικής μετάφρασης από καθαρά πολιτική άποψη: διέκριναν τη λεγόμενη γερμανική σχολή της μετάφρασης από την αντίστοιχη γαλλική, η οποία τότε –την εποχή των Ναπολεόντειων πολέμων– εμπνεόταν από μια πατριωτική πολιτική τοποθέτηση.

Η ιδέα ότι ο μεταφραστής καταλαμβάνει μια θέση στη μέση μεταξύ του αρχικού κειμένου και της μετάφρασής του, μια θέση που ισαπέχει από δύο διαφορετικές γλώσσες, κουλτούρες, ή έθνη, ήταν επίσης ξένη για τον Σλάιερμάχερ, για τον οποίο δεν υπάρχει χώρος για ουδετερότητα και ίσες αποστάσεις στη μετάφραση. Είτε ο μεταφραστής θα αφήσει τους αναγνώστες στην ησυχία τους και θα μετακινήσει το συγγραφέα προς αυτούς, κάνοντας το κείμενο του πρωτοτύπου να ηχεί σαν να είχε εξαρχής γραφεί στη γλώσσα της μετάφρασης, είτε θα αφήσει το

συγγραφέα στην ησυχία του και θα μετακινήσει τους αναγνώστες προς αυτόν, ξενώνοντας τη γλώσσα της μετάφρασης. Η τελευταία αυτή μέθοδος, η λεγόμενη κυριολεκτική (λέξη προς λέξη), την οποία προτιμούσε ο Schleiermacher, θεωρούνταν ως «γερμανική». Ευνοούσε την αποστασιοποίηση[1] μάλλον παρά την εξημέρωση της γλώσσας μετάφρασης, δηλαδή δεχόταν ευνοϊκά το ξένο (das Fremde – Χούμπολτ) ως προστιθέμενη πολιτιστική αξία για τη γλώσσα και την κουλτούρα του μεταφραστή. Με λίγα λόγια, ήταν τελεολογικά εγγεγραμμένη στην πολιτική οικοδόμησης του έθνους. Γι' αυτό η «γερμανική» μέθοδος θεωρήθηκε επίσης «εθνικιστική». Πάντως, εθνικιστική ή όχι, ήταν μια ρητή πολιτική επιλογή με συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτιστικές συνέπειες.

Μετάφραση στα μισά του δρόμου

Η εικόνα του μεταφραστή ως μεσάζοντα φαίνεται να αποτελεί εξίσου πολιτική επιλογή. Και είναι πράγματι, εφόσον σκοπός της είναι να εναντιωθεί στην εθνικιστική πολιτική[2]. Πάνω στη φιγούρα τού μεταφραστή ο οποίος βρίσκεται σε ένα ενδιάμεσο έδαφος μεταξύ γλωσσών και πολιτισμών, προβάλλει μια σοβαρή πολιτική αυτενέργεια, της οποίας τα χειραφετητικά, μη εθνικιστικά αποτελέσματα προκύπτουν από την ανάμιξη γλωσσικών και πολιτιστικών ταυτοτήτων και προωθούν υπο-εθνικές, διαπολιτισμικές κοινότητες. Εισάγοντας ακριβώς έναν τρίτο όρο, η αυτενέργεια αυτή αποδιαρθρώνει επίσης τη δυαδική δομή των παραδοσιακών θεωριών περί μετάφρασης και ό,τι πιστεύεται ότι συνιστά τον εγγενώς εθνικιστικό χαρακτήρα τους.

Ωστόσο, την ίδια στιγμή η σύλληψη αυτή της μετάφρασης, στην πολιτική σημασία της, ανταποκρίνεται πλήρως στην επικρατούσα ιδεολογία της εποχής μας, τη δυτική φιλελεύθερη δημοκρατία ως το τελικό στάδιο της ανθρώπινης πολιτικής ιστορίας. Παραπέμπει στον μετα-πολιτικό ή πιο συγκεκριμένα μετα-συγκρουσιακό της χαρακτήρα.

Δεν φαίνεται να υπάρχει σήμερα καλύτερος τόπος για τον φιλελεύθερο δημοκράτη απ' ό,τι στη μέση, σε ίση απόσταση από κάθε ριζοσπαστική, αποκλειστική τοποθέτηση, μακριά από όλα τα λεγόμενα άκρα· ούτε δεξιά ούτε αριστερά, πάντα ουδέτερα και αντικειμενικά σε όλες τις κρίσεις. Η αφηρημένη ιδέα του μεσαίου εδάφους ως κατάλληλη θέση για μια αυθεντική δημοκρατική τοποθέτηση φαίνεται να εγγυάται αυτομάτως ανοχή και ειρηνική αντιμετώπιση των πολιτικών διαφωνιών και συγκρούσεων. Υπό αυτή την έννοια, η μορφή του μεταφραστή μοιάζει με το άγαλμα της Δικαιοσύνης που κρατά μια ζυγαριά και έχει καλυμμένα τα μάτια –αλλά χωρίς το ξίφος. Αυτό συμβολίζει την ικανότητά της να εξισορροπεί σωστά μεταξύ αντιτιθέμενων επιχειρημάτων, προκειμένου να καταλήξει, χωρίς καμία προκατάληψη ή εύνοια, σε μια ορθή και δίκαιη ετυμηγορία: η ενσάρκωση της αλήθειας, της αμεροληψίας, της ισότητας, της δικαιοσύνης και, συγχρόνως, της πλήρους αθωότητας, αφού δεν έχει καθόλου ανάγκη τη βία, ούτε καν την επιβολή τιμωρίας, για να επιβάλει το υπεράνω αμφισβήτησης κράτους δικαίου[3].

Ένας μεταφραστής στο ενδιάμεσο έδαφος είναι πάντα ένας καλός μεταφραστής. Ακόμη και αν οι μεταφράσεις του είναι κακές, θα έχουν πάντα καλές πολιτικές συνέπειες, με όρους φιλελεύθερης δημοκρατίας, φυσικά.

Επιπλέον, η φιγούρα αυτή παραπέμπει, έστω και σιωπηρά, σε μια άλλη ταύτιση, μια κοινωνική ταύτιση με την αυξανόμενη παγκόσμια μεσαία τάξη που γίνεται αυτόματα αντιληπτή ως το ταξικό υπόστρωμα της φιλελεύθερης δημοκρατίας[4]. Πού αλλού, αν όχι στη μέση, μπορεί να σταθεί κοινωνικά ένας μεταφραστής αν είναι να εκπροσωπήσει την παγκόσμια δημοκρατία;

Η θεώρηση κατά την οποία η μετάφραση ουσιαστικά λαμβάνει χώρα στο ενδιάμεσο έδαφος μεταξύ διαφορετικών γλωσσών και/ ή πολιτισμών, και παράγει η ίδια πολιτισμικά αυτό το έδαφος, στοχεύει

να υπονομεύσει κριτικά τις δυιστικές θεωρίες περί μετάφρασης, κατηγορώντας τις ότι στηρίζουν ιδεολογικά τον εθνικισμό. Υπάρχει όμως ένα μωρό που πετιέται και αυτό μαζί με τα βρώμικα νερά του δυιστικού λουτρού: ο αγωνιστικός χαρακτήρας του Πολιτικού. Η ίδια η μετάφραση γίνεται μια ικανότητα πολιτικής δράσης, η οποία – αναμειγνύοντας, αποδομώντας ή υβριδίζοντας γλωσσικές και πολιτισμικές ταυτότητες- παράγει αυτόματα χειραφετητικά αποτελέσματα. Κι ωστόσο, η συγκρουσιακή αντίληψη της πολιτικής, που περιλαμβάνει, επίσης, βία, τρομοκρατία ή πολέμους (στην πραγματικότητα μια αρκετά κοινή μορφή πολιτικής ζωής –και θανάτου-στο σημερινό κόσμο), και που δεν μπορεί να συντελεστεί από «αθώα» υποκείμενα, όχι μόνο εξαιρείται πλήρως από αυτήν τη σύλληψη της μετάφρασης, αλλά εμμέσως προβάλλεται στο εξωτερικό του αποκαλούμενου δυτικού δημοκρατικού κόσμου ως ένδειξη ιστορικής και πολιτιστικής υστέρησης, η οποία θα εξαφανιστεί αυτόματα μόλις ολοκληρωθεί με επιτυχία η διαδικασία ευθυγράμμισης με τους δυτικούς –που σημαίνει φυσικά «καθολικούς»- κανόνες και πρότυπα[5]. Και άρα, η αντίληψη αυτή αποκλείεται επίσης από ό,τι γίνεται σήμερα ιδεολογικά κατανοητό ως ευρωπαϊκός πολιτικός χώρος. Έτσι, όπου ή όπως κι αν είξουμε τη μετάφραση μέσα σε αυτό τον ευρωπαϊκό χώρο, πάντα θα πέφτει με την καλή της πλευρά. Με άλλα λόγια, κάθε μετάφραση στην EU αποτελεί ευμετάφραση, με την έννοια της ελληνικής λέξης «ευ» («καλός»).

Όλοι θέλουν να είναι πρωτότυπο

Η οπτική αυτή επίσης αρθρώνεται σαφώς όταν πρόκειται για τη συγκεκριμένη μεταφραστική πρακτική στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στο ωραίο βιβλίο του για τη μετάφραση με τίτλο *Is That a Fish in Your Ear?*[6], ο Ντέιβιντ Μπέλλος υποστηρίζει ότι στη γλωσσική πολιτική της ΕΕ παρατηρείται μια επαναστατική στροφή: «Σε αντίθεση με όλες

τις προηγούμενες αυτοκρατορίες, κοινότητες, συνθήκες και διεθνείς οργανισμούς, η ΕΕ δεν διαθέτει μία συγκεκριμένη γλώσσα, ούτε κάποιο πεπερασμένο σύνολο γλωσσών. Μιλάει σε όσες γλώσσες χρειάζεται, όποιες και αν είναι αυτές»[7]. Με άλλα λόγια, όλες οι γλώσσες της ΕΕ –αυτή τη στιγμή υπάρχουν είκοσι τρεις– είναι αναγνωρισμένες ως επίσημες γλώσσες. Το ζήτημα που διακυβεύεται εδώ είναι η αρχή της ισότητας μεταξύ γλωσσών, η οποία είναι θεσμικά κατοχυρωμένη στην ΕΕ. Ο Μπέλλος βλέπει σε αυτό μια ιστορική κίνηση βασισμένη σε μια σαφή πολιτική βούληση, η οποία παράγει νέες γλωσσικές πρακτικές και γεννά νέα γλωσσικά φαινόμενα. Ως παράδειγμα αυτής της νέας πρακτικής, παίρνει το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ) στο Λουξεμβούργο. Αυτό έχει μία μόνο γλώσσα εργασίας, τη γαλλική. Έτσι, όλα τα έγγραφα που χρησιμοποιούνται από το δικαστήριο είτε είναι γραμμένα στα γαλλικά, είτε μεταφράζονται στα γαλλικά. Ωστόσο, οι υποθέσεις φέρονται ενώπιον του δικαστηρίου στη γλώσσα ενός συγκεκριμένου κράτους μέλους, έτσι ώστε η γλώσσα αυτού του κράτους γίνεται γλώσσα της διαδικασίας. Παρ' όλα αυτά, καμία νομική γνωμοδότηση του ΔΕΚ δεν δημοσιεύεται, ούτε παράγει αποτελέσματα, πριν μεταφραστεί και στις 23 επίσημες γλώσσες της Ένωσης.

Θα υπέθετε κανείς ότι υπάρχει πολλή δουλειά για μεταφραστές στο ΔΕΚ. Λάθος! Το ΔΕΚ ως τέτοιο δεν απασχολεί μεταφραστές. Οι επαγγελματίες της γλώσσας σε αυτό το όργανο είναι ταυτόχρονα νομικοί που έχουν πρόσβαση σε εμπιστευτικό υλικό και δουλεύουν με τους ίδιους διαδικαστικούς κανόνες όπως και οι δικηγόροι, παρέχοντας επίσης συμβουλές σχετικά με τη κατάρτιση των εγγράφων. Επομένως, δεν υπάρχει σαφές όριο μεταξύ της παραγωγής ενός νόμου και της μετάφρασής του. Αυτό σημαίνει επίσης ότι καμία γλωσσική μορφή ενός νόμου δεν μπορεί να χαρακτηριστεί μετάφραση, καθώς όλες οι εκδοχές είναι πρωτότυπα. Σύμφωνα με τον Μπέλλος, ένας από τους ερευνητές που έχουν μελετήσει αυτό το γλωσσική πρακτική το θέτει ως εξής: «η πρωτοφανής διαδικασία μέσα από την οποία παράγεται η ευρωπαϊκή

νομολογία έχει οδηγήσει σε έναν υβριδισμό μεταξύ δικαίου και γλώσσας». Ο Ντέιβιντ Μπέλλος πιστεύει ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση «η σημασία και η γραμματική των είκοσι τεσσάρων γλωσσών έχουν αρχίσει να συγχωνεύονται σε μια γλωσσική κουλτούρα του ΔΕΚ που είναι τελείως δική του –sui generis, με τους όρους του Saussure, ή "Ευρωλαλιά" στην κοινή γλώσσα»[8].

Ως προς το ζήτημα της μετάφρασης στην ΕΕ, η περίπτωση του ΔΕΚ δεν αποτελεί εξαίρεση. Φυσικά, πολλές μεταφράσεις πραγματοποιούνται στα θεσμικά όργανα της Ένωσης, αλλά το να ισχυριστεί ότι οι διοικητικές υπηρεσίες της δημιουργούν κάποιο είδος μεταφραστικού χώρου, θα ήταν, τουλάχιστον επισήμως, ... μια πολιτικά μη ορθή δήλωση. Σύμφωνα με τον βασικό γλωσσικό κανόνα της ΕΕ, στα διοικητικά της όργανα δεν λαμβάνει χώρα καμία απολύτως μετάφραση.

Ο επίμαχος γλωσσικός κανόνας θεσπίστηκε αρχικά στο άρθρο 248 της Συνθήκης της Ρώμης του 1957. Το άρθρο αυτό έχει ως εξής: «Η παρούσα Συνθήκη συντάσσεται σε ένα μόνο αντίτυπο στην αγγλική, γαλλική, γερμανική, δανική, ελληνική, ιρλανδική, ισπανική, ιταλική, ολλανδική και πορτογαλική γλώσσα, και όλα τα κείμενα είναι εξίσου αυθεντικά»[9].

Με κάθε επόμενη επέκταση της ΕΕ, νέες γλώσσες συνέχισαν να προστίθενται στον κατάλογο, κάθε μια από τις οποίες διεκδικούσε εξίσου την αυθεντικότητα. Και όμως, μέσα σε ένα τεράστιο σωρό εγγράφων και κειμένων που παράγει η ΕΕ, δεν υπάρχουν μεταφράσεις. Όλα είναι, για να παραθέσουμε και πάλι, «ένα μόνο αντίτυπο στην αγγλική, γαλλική, αγγλική, κ.λπ.». Έτσι, τα πάντα είναι το πρωτότυπο· δεν υπάρχουν καθόλου μεταφράσεις. Δεν είναι περίεργο; Ωστόσο, κάτω από την επιφάνεια που φραστικά αναγνωρίζει μόνο πρωτότυπα, υπάρχει μια τεράστια μεταφραστική μηχανή της ΕΕ, η λεγόμενη ΓΔ Μετάφρασης (Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης), η εσωτερική

μεταφραστική υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία απασχολεί σήμερα περίπου 1800 γλωσσικούς και 600 βοηθητικούς υπαλλήλους. Έτσι, το γεγονός είναι ότι όλες οι γλώσσες της ΕΕ εμπλέκονται σε διάφορες μορφές και επίπεδα μεταφραστικής πρακτικής.

Αν είναι έτσι, τότε γιατί αυτή η αναντιστοιχία ανάμεσα στην πραγματικότητα μιας πανταχού παρούσας μεταφραστικής πρακτικής απ' τη μια, και την επίσημη αποποίηση αυτής της μεταφραστικής πραγματικότητας από την άλλη, και μάλιστα, την επίσημη επιμονή στην πρωτοτυπία και την αυθεντικότητα όλων των προϊόντων αυτής της ίδιας μεταφραστικής πράξης; Γιατί αυτή η αποποίηση της μετάφρασης, η αποποίηση της έντονα μεταφραστικής προέλευσης όλων των επίσημων εγγράφων της ΕΕ; Γιατί η ΕΕ ντρέπεται τόσο για τη μεταφραστική της πρακτική και σπεύδει τόσο πρόθυμα να καυχηθεί για την αποκλειστική πρωτοτυπία και την αυθεντικότητα των λεγομένων της; Τέλος, γιατί μιλάμε για την Ευρώπη ως ένα χώρο μετάφρασης όταν αυτή είναι στην πραγματικότητα ο χώρος μιας απαρνημένης μετάφρασης;

Εκεί που ο Μπέλλος πιστεύει ότι έχει ανακαλύψει μια επαναστατική στροφή, εμείς βρίσκουμε απλώς τη συνέχιση του ίδιου μοτίβου –της παραδοσιακής σύλληψης της γλωσσικής μετάφρασης η οποία εξυπηρετεί απόλυτα την κατασκευή και την αναπαραγωγή πολιτικών κοινοτήτων που βασίζονται στην εθνική κυριαρχία.

Μετάφραση: η μητρική γλώσσα του Κυρίαρχου

Για έναν κυρίαρχο, είναι απαραίτητο να μιλά μία μόνο γλώσσα. Ο λόγος του μπορεί πάντοτε να μεταφράζεται σε οποιαδήποτε άλλη γλώσσα, αλλά δεν μπορεί ποτέ να είναι ο ίδιος μετάφραση. Γι' αυτό, η

αξίωσή του για πρωτοτυπία και αυθεντικότητα, όπως στην περίπτωση της ΕΕ, πρέπει να αποποιηθεί αναγκαστικά την μεταφραστική πρακτική η οποία, στην πραγματικότητα, καθιστά δυνατή την άσκηση της εξουσίας του. Και γι' αυτό επίσης κάθε προσπάθεια να οραματιστούμε την Ευρώπη ως χώρο μετάφρασης δεν μπορεί να αποφύγει αυτήν την αντίφαση: όχι μόνο η μετάφραση στην ΕΕ αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την πολιτική της κοινότητα, αλλά και η ίδια η αποποίηση της μετάφρασης αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την ίδια πολιτική κοινότητα. Με άλλα λόγια, έτσι όπως είναι πολιτικά σχεδιασμένη σήμερα, η Ευρώπη δεν μπορεί να ισχυρίζεται ότι είναι κοινός πολιτικός και ταυτόχρονα μεταφραστικός χώρος.

Ο Μπέλλος φαίνεται να είναι εντελώς τυφλός ως προς αυτή την αντίφαση. Αντίθετα, έχοντας πλήρη επίγνωση ότι υπάρχει μια πολιτική αιτία πίσω από τον κανόνα της ισοτιμίας των γλωσσών στη Συνθήκη της Ρώμης –«επινοήθηκε από πολιτικούς για κατεξοχήν πολιτικούς λόγους»–, τονίζει ρητά τον προοδευτικό, αν όχι επαναστατικό χαρακτήρα αυτής της πολιτικής επιδίωξης: ο κανόνας της ισοτιμίας των γλωσσών «προέκυψε από την ανάγκη να κάνουμε όλα τα μέλη αυτού του τολμηρού νέου εγχειρήματος να νιώθουν ότι απολαμβάνουν τον ίδιο σεβασμό και ίσα δικαιώματα»[10].

Ο συγγραφέας μάς ζητά να κατανοήσουμε την ιστορική και πολιτική εξέλιξη με όρους μιας κίνησης πολιτικών κοινοτήτων από τη μονογλωσσία προς την πλειογλωσσία ή την πολυγλωσσία. Το επιχείρημα έχει ως εξής: ενώ ο κυρίαρχος προηγουμένως συνήθιζε να μιλά μόνο μία γλώσσα, τώρα στην ΕΕ μιλά πολλές. Επιπλέον, δεν κάνει διακρίσεις μεταξύ αυτών: όλες οι γλώσσες –και οι αντίστοιχες εθνικές κοινότητες– πρέπει να έχουν ίση μεταχείριση. Δεν είναι αυτό πρόοδος;

Το ερώτημα όμως είναι: ο κυρίαρχος και οι υπήκοοί του μιλούν την ίδια γλώσσα; Σε μια δημοκρατική πολιτική κοινότητα, όπου ο κυρίαρχος είναι ο λαός, αυτό φαίνεται προφανές. Δεν είναι όμως.

Όπως είναι γνωστό, ο χώρος άρθρωσης και αναπαραγωγής μιας κυρίαρχης εξουσίας σε μια δημοκρατική κοινότητα καλείται δημόσιος χώρος. Ωστόσο, ακόμη και αν αυτός ο δημόσιος χώρος συλλαμβάνεται ως μονόγλωσσος με όρους μιας ενιαίας, επίσημης, εθνικής γλώσσας, δεν μπορεί να εκληφθεί ως γλωσσικά και πολιτικά συνεχής χώρος. Αντίθετα, είναι χωρισμένος στα δυο: σε έναν χώρο για αυτό που μπορεί να ονομαστεί η καθαυτό γλώσσα της κοινότητας, η οποία είναι στην πραγματικότητα η γλώσσα του κράτους, με άλλα λόγια των κρατικών (και δη νομοθετικών) θεσμών, και σε έναν γλωσσικά ανομοιογενή και αδιαφανή χώρο πολιτικού πλουραλισμού, στον οποίο επιμέρους ομάδες με κάποια θρησκευτική ή άλλη Weltanschauung [κοσμοαντίληψη] και διάφορες εθνοτικές, ταξικές, σεξουαλικές, πολιτιστικές κ.λπ. μειονότητες αρθρώνουν τις θέσεις τους. Ενώ το κράτος είναι υποχρεωμένο να απευθύνεται στους πολίτες του σε μια γλώσσα που όλοι τους κατανοούν, κάθε ομάδα ή μειονότητα έχει επίσης το δικαίωμα να χρησιμοποιεί τη γλώσσα των ιδιαίτερων συμφερόντων της –η οποία δεν είναι απαραίτητα κατανοητή σε όλους– στο δημόσιο χώρο.

Το διακύβευμα εδώ είναι ένα χάσμα στο εσωτερικό ενός υποτίθεται ομοιογενούς γλωσσικού χώρου, το οποίο είναι δομικά εγγεγραμμένο στη δημοκρατική τάξη. Από τη μία πλευρά, η τάξη αυτή επιτρέπει την ελεύθερη δημοκρατική συμμετοχή των πολιτών, ενώ από την άλλη εγγυάται τον ουδέτερο, αντικειμενικό, κοσμικό χαρακτήρα του κράτους. Αλλά τότε τι συνέχει μια τέτοια πολιτική κοινότητα και ρυθμίζει τη σχέση μεταξύ των δύο σφαιρών της; Τι επιτρέπει στους πολίτες ταυτόχρονα να μιλούν ελεύθερα στο κοινό στις αποκλειστικές γλώσσες τους και, ταυτόχρονα, να αντιμετωπίζονται από το κράτος ως ίσοι, ανεξάρτητα από τις ιδιαιτερότητές τους; Είναι –διακηρυγμένα!– η μετάφραση.

Ας σκεφτούμε φερ' ειπείν τη «ρήτρα μετάφρασης» του Τζον Ρωλς, ή την επανερμηνεία του Γύργκεν Χάμπερμας γι' αυτή τη δημοκρατική

επινόηση που θεσπίστηκε για να εγγυηθεί το δημοκρατικό χαρακτήρα ενός κοσμικού κράτους, ο οποίος αμφισβητείται από τις αύξουσες θρησκευτικές διεκδικήσεις επί του δημόσιου χώρου[11]. Και οι δύο θεωρητικοί δέχονται το δικαίωμα των θρησκευτικών κοινοτήτων να μετέχουν σε δημόσιες συζητήσεις με τα ιδιαίτερα θρησκευτικά επιχειρήματα και τους ισχυρισμούς τους, αλλά υπό την προϋπόθεση ότι αυτά μεταφράζονται στην κοσμική γλώσσα του κράτους, που υποτίθεται ότι είναι κατανοητή σε όλους τους πολίτες[12].

Ο ρόλος της μετάφρασης σε αυτή τη σύλληψη της δημοκρατικής δημόσιας σφαίρας είναι αμφίσημος. Δεν γεφυρώνει μόνο τη διαφορά μεταξύ των μονόγλωσσων, θεσμικών σφαιρών της και του πολύγλωσσου επιπέδου της κοινωνίας των πολιτών, αλλά και –το σημαντικότερο- διαχωρίζει τα δύο αυτά τμήματα, ελέγχει το σύνορο και συνεχώς φιλτράρει ηθικά, πολιτιστικά, κοινωνικά και πολιτικά περιεχόμενα που περνούν ανάμεσά τους. Τέλος, αυτό που γίνεται αντιληπτό ως μία ενιαία γλώσσα του κυρίαρχου, ή αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε επίσης μητρική γλώσσα του κράτους, είναι ένα είδος οικουμενιστικού εκχυλίσματος της γλώσσας της κοινότητας –το οποίο έχει αποκαθαρθεί και φιλτραριστεί από τις ιδιαιτερότητές της, δηλαδή από όλα τα νοήματα που εκφράζουν ιδιαίτερα συμφέροντα. Για αυτή τη γλώσσα θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι κυριολεκτικά προϊόν μετάφρασης –η οποία εδώ είναι συνώνυμο της διήθησης και της αποκάθαρσης.

Έχοντας αυτό κατά νου, δεν βλέπουμε κανένα λόγο να εξυμνήσουμε την ΕΕ ως ένα ιστορικά νέο μοντέλο μετα-μονογλωσσικής κοινότητας και ένα σημαντικό βήμα προς τα εμπρός με όρους διακρατικής δημοκρατίας, ανοχής, ισότητας κ.λπ. Οσοδήποτε πολυγλωσσική, πολυεθνική ή πολυπολιτισμική και να είναι, η ΕΕ φαίνεται να αναπαράγει το παλιό μοντέλο «ένα κυρίαρχος, μία γλώσσα!». Η πολιτική λογική της κοινότητάς της στηρίζεται σε μία μόνο γλώσσα, την προσίδια, θεσμική

γλώσσα της κοινότητας που σφυρηλατείται από τη μετάφραση ως αποκάθαρση, φιλτράρισμα και επιτήρηση συνόρων. Το αν αυτή η γλώσσα εξακολουθεί να έχει το σχήμα μιας τυποποιημένης εθνικής γλώσσας ή έχει ήδη γίνει ένα «υβρίδιο δικαίου και γλώσσας», ή αυτό που ο Μπέλλος αποκαλεί «Ευρωλαλιά», το οποίο αποτελείται αποκλειστικά από μεταφραστικές διαδικασίες, έχει μικρότερη σημασία εδώ, διότι και στις δύο περιπτώσεις η πολιτική λειτουργία της, καθώς και η πολιτική έννοια της κοινότητας που αρθρώνει και αναπαράγει, είναι η ίδια.

Μετάφραση χάριν διεύρυνσης και περίφραξης

Προτού αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα αυτό, όμως, ας θυμηθούμε πρώτα ένα άλλο παράδειγμα της μεταφραστικής πρακτικής που αναπτύσσει η ΕΕ, η οποία συμβάλλει ουσιαστικά στη δημιουργία μιας «Ενωμένης Ευρώπης», και που την αγνοεί πλήρως ο Μπέλλος. Δεν συμβαίνει στο θεσμικό πυρήνα της Ένωσης, αλλά στο εξωτερικό περιθώριο της ως ένας από τους πιο σημαντικούς μηχανισμούς στη λεγόμενη διαδικασία διεύρυνσης της ΕΕ.

Ας πάρουμε μια συγκεκριμένη περίπτωση[13]: το 1990, λίγο μετά τις πρώτες δημοκρατικές εκλογές στην Κροατία, η οποία την εποχή εκείνη ήταν ακόμα μέρος της γιουγκοσλαβικής σοσιαλιστικής ομοσπονδίας, ξαφνικά έπεσε πολλή δουλειά για τους μεταφραστές. Η κοινωνία που είχε απελευθερωθεί από τον κομμουνισμό χρειαζόταν μια νέα δημοκρατική νομοθεσία, και τη βρήκε στους ήδη υπάρχοντες δυτικούς δικαιικούς κώδικες. Τα υπόλοιπα τα ανέλαβε η μετάφραση. Κατά τη διαδικασία αυτή, η αυστριακή νομοθεσία που ρύθμιζε το καθεστώς και τη λειτουργία τού Burgtheater της Βιέννης μεταφράστηκε από τα γερμανικά για να χρησιμοποιηθεί από το Εθνικό Θέατρο της Κροατίας στο Ζάγκρεμπ. Οι μεταφράσεις αυτές απλώς αντικατέστησαν τους ήδη υπάρχοντες «σοσιαλιστικούς» νόμους. Με αυτό τον τρόπο

πραγματοποιήθηκε, συμβολικά, όλη η διαδικασία του λεγόμενου μετα-κομμουνιστικού μετασχηματισμού και, στη συνέχεια, της διεύρυνσης της ΕΕ προς Ανατολάς: η δημοκρατία αντικατέστησε τον «κομμουνιστικό ολοκληρωτισμό» μέσω της μετάφρασης, πράγμα που κατανοήθηκε – και νομιμοποιήθηκε- ως ιστορική πρόοδος με όρους δημοκρατίας, ανοχής, ανθρώπινων δικαιωμάτων κλπ.

Όμως τι συνέβη πραγματικά σε αυτή την συγκεκριμένη περίπτωση; Πρώτον, μια αλλαγή στη σχέση ιδιοκτησίας: το Εθνικό Θέατρο της Κροατίας κρατικοποιήθηκε (!;). Ναι, καλά διαβάσατε: τότε μόνο έγινε στ' αλήθεια κρατική ιδιοκτησία· πριν δεν ήταν. Υπό το σοσιαλιστικό σύστημα ανήκε στη λεγόμενη κοινωνική ιδιοκτησία, μια μορφή ιδιοκτησίας που δεν είναι ούτε κρατική ούτε ιδιωτική. Έπειτα, ο επικεφαλής του θεάτρου –ο λεγόμενος καλλιτεχνικός διευθυντής- διοριζόταν πλέον απευθείας από το κράτος. Προηγουμένως, για το διευθυντή αποφάσιζε σε τελευταίο βαθμό το εργατικό συμβούλιο του θεάτρου. Επίσης, όσοι εργάζονταν στο θέατρο, δηλαδή ηθοποιοί, προσωπικό κ.λπ., έγιναν κρατικοί υπάλληλοι, ενώ πριν δεν ήταν.

Ας κάνουμε τώρα ένα άλμα στο σήμερα, σε μια εποχή που χαρακτηρίζεται από την τρέχουσα ευρωπαϊκή κρίση. Μια από τις εκφράσεις της, αν και όχι τόσο εμφανή, μπορούμε να δούμε αυτές τις μέρες στην Ιταλία: τις καταλήψεις θεάτρων στη Ρώμη (Teatro Valle, αίθουσα κινηματογράφου Palazzo), στη Βενετία (Marinoni), στην Κατάνια (Teatro Coppola), στο Παλέρμο, τη Νάπολι κ.λπ. Κατά βάση, οι καταληψίες δεν αμφισβητούν μόνο το πώς το κράτος διαχειρίζεται τα θέατρα και τον πολιτισμό γενικότερα, ιδίως όσον αφορά συγκεκριμένα κομματικά (ιδιωτικά) συμφέροντα που πάντα υπερισχύουν της δημόσιας πολιτιστικής πολιτικής. Αμφισβητούν και την ίδια την ιδέα να ορίζεται νομικά ο πολιτισμός είτε ως δημόσιο, είτε ως ιδιωτικό αγαθό. Μιλούν ανοιχτά για μια εναλλακτική με όρους ενός

«κοινού καλού» και επιμένουν να έχουν συμμετοχή στη διαχείριση των θεάτρων τους.

Η κριτική τους και τα αιτήματά τους μας θυμίζουν τα πολιτικά, θεσμικά και ιστορικά ίχνη της ίδιας εναλλακτικής που εξαλείφθηκε πάνω από 20 χρόνια πριν με τις προαναφερθείσες μεταφράσεις. Αυτές είχαν αναπτυχθεί για να διαλύσουν ένα υπάρχον σύστημα αυτοδιαχείρισης και να εξαλείψουν τα θεσμικά κατοχυρωμένα κοινωνικά και περιουσιακά του δικαιώματα, που είχαν προηγουμένως καταγγελθεί ως σκουπίδια της ιστορίας· είχαν επίσης αναπτυχθεί για να φιμώσουν μια συγκεκριμένη ιστορική εμπειρία, την εμπειρία κοινωνικών αγώνων που αναπτύχθηκαν στο όνομα κοινών αγαθών.

Αυτό θα πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπόψη όταν μιλάμε για την Ευρώπη ως μεταφραστικό χώρο. Διότι δεν πρόκειται για έναν χώρο που, όπως θέλει ο Μπέλλος να μας κάνει να πιστέψουμε, από καιρού εις καιρόν καλωσορίζει εγκάρδια μια νέα σειρά γλωσσών εντάσσοντάς τις στο μεταφραστικό του μηχανισμό βάσει της αρχής της ισότητας. Είναι μάλλον ένας χώρος που διαμορφώνεται μέσα από μεταφράσεις ως μέσο για την πολιτική κυριαρχία, την κοινωνική καταστροφή, την απαλλοτρίωση περιουσιών και την επιβολή ιστορικής λήθης. Η Ευρώπη είναι και αυτό: μία κοινότητα που δεν μπορεί να μιλήσει, διότι οι μεταφράσεις την έχουν όχι μόνο φιμώσει, αλλά και περιφράξει. Η «περίφραξη», στην παραδοσιακή της έννοια, δηλώνει τη διαδικασία με την οποία κάτι που είναι κοινό κτήμα γίνεται ιδιωτικό.

Μια αδιέξοδη μετάφραση

Δεν είναι περίεργο που κάποιοι λένε ότι η κοινότητα της Ευρώπης, από γλωσσική άποψη, είναι αποτέλεσμα μεταφραστικής πρακτικής. Ωστόσο, αυτή η μεταφραστική πρακτική βασίζεται σε μια πολύ συγκεκριμένη κατανόηση της μετάφρασης, η οποία συνεπάγεται

ορισμένες ιδεολογικές προκείμενες και έχει πολύ ιδιαίτερα πολιτικά αποτελέσματα.

Το διακύβευμα είναι μια παραδοσιακή αντίληψη της μετάφρασης θεμελιωμένη στο καθεστώς της ομογλωσσικής απεύθυνσης[14], η οποία βασίζεται στην υπόθεση δύο διακριτών γλωσσών, οι οποίες, ως διαφανείς, ομοιογενείς οντότητες, υπάρχουν ως τέτοιες πριν από την πράξη της μετάφρασης. Περιορίζει έτσι τη μεταφραστική συνθήκη σε μία και μοναδική διαφορά: τη διαφορά μιας ξένης γλώσσας, που γίνεται αντιληπτή ως ένας κλειστός, ομοιογενής, εσωτερικά διαφανής χώρος ο οποίος ταυτίζεται αυτόματα με έναν εξίσου κλειστό, αυτόνομο χώρο μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, οικονομίας, πολιτικής ζωής, κουλτούρας κ.λπ. Μια προοπτική που όχι μόνο αντιστοιχεί απόλυτα στην πολιτική πραγματικότητα του σημερινού διεθνούς συστήματος, της λεγόμενης τάξης της Βεστφαλίας, στην οποία ο κόσμος εμφανίζεται ως ένα άθροισμα κυρίαρχων εθνών-κρατών, αλλά, επιπλέον, εμπλέκεται επιτελεστικά στην αναπαραγωγή του.

Έτσι, το διακύβευμα εδώ δεν είναι ένα πολιτικό νόημα της γλωσσικής μετάφρασης, αλλά μάλλον η πολιτική λογική μιας συγκεκριμένης κατανόησης της γλωσσικής μετάφρασης, και συγκεκριμένα η πολιτική λογική της ομογλωσσικής απεύθυνσης η οποία –επιτελεστικά!- υπονοείται σε αυτή την κατανόηση της μετάφρασης. Διότι δεν πρέπει να το ξεχνάμε: ο τρόπος της απεύθυνσης έχει πάντα συγκροτητικές επιπτώσεις τόσο για τα υποκείμενα όσο και για τα αντικείμενά της.

Αν εφαρμοστεί στις πρακτικές μετάφρασης έτσι όπως αυτές επιτελούνται και εννοιολογούνται στη σημερινή Ευρώπη, αυτό σημαίνει τα εξής: μακράν τού να συμβάλλει συγκρατημένα αλλά σταθερά στην αύξουσα ολοκλήρωση μιας πολιτικά ενωμένης Ευρώπης, η μετάφραση κάνει συχνά το αντίθετο. Χαράζει τις μεθοριακές γραμμές, τόσο εντός της ΕΕ όσο και στις εξωτερικές παρυφές της, πάνω στις οποίες φιλτράρει ιδεολογικά κάθε είδους πολιτικά και πολιτιστικά

περιεχόμενα, δημιουργώντας και αποκαθαίροντας τη λεγόμενη ευρωπαϊκότητα· επικυριαρχεί στις διαδικασίες διεύρυνσης, περιφράσσοντας το ευρωπαϊκό πολιτικό οικοδόμημα ως χώρο μιας ομοιογενούς, διαφανούς, σύγχρονης, «καλής» εσωτερικότητας και την ίδια στιγμή κάνει τη βρώμικη δουλειά των αποκλεισμών, αναδημιουργώντας συνεχώς την «κακή», δηλαδή σκοτεινή, ακατανόητη, καθυστερημένη εξωτερικότητα της Ευρώπης που είναι υπερβολικά διαφορετική για να ενσωματωθεί· τέλος, κάνει μια ανοικτή, ανταγωνιστική, αντιφατική, απρόβλεπτη, με λίγα λόγια, πολιτική αμφισβήτηση να εμφανίζεται ως ιστορικά ήδη ολοκληρωμένη –και το δικό της ρόλο σε αυτό ως εγγενώς θετικό και αθώο.

Όσο η ιδέα της μετάφρασης παραμένει ιδεολογικά περιορισμένη μέσα στο καθεστώς της ομογλωσσικής απεύθυνσης, κλείνοντας τα μάτια μπροστά στα κοινωνικά και πολιτικά νοήματα και αποτελέσματά της, θα φριμώνει αντί να σφυρηλατεί νέες μορφές δημοκρατικής πολιτικής κοινότητας και, έτσι, αντί να διευκολύνει την εύρεση μιας λύσης για την τρέχουσα ευρωπαϊκή κρίση, θα συμβάλλει στην ολοένα και μεγαλύτερη εντατικοποίησή της.

Οι σημειώσεις με αστερίσκο ή μέσα σε αγκύλες είναι του μεταφραστή.

First publication at : http://wp.me/p1eY1R-is

---

* Στο πρωτότυπο οι ελληνικές λέξεις με λατινικά στοιχεία.

[1] Σκόπιμα χρησιμοποιώ εδώ τον όρο «αποστασιοποίηση» αντί για την πιο κοινή, και σε αυτή τη συγκεκριμένη περίπτωση πιο δικαιολογημένη, έννοια της «ξένωσης» [foreignizing]. Ενώ η τελευταία προέρχεται από ορθή απόδοση της γερμανικής "das Fremde" –η οποία, σύμφωνα με τον Χούμπολτ, είναι μια ιδιότητα που πρέπει να γίνεται σαφώς αισθητή στις μεταφράσεις, διότι δείχνει ότι η εισαγωγή ενός πολύτιμου πολιτιστικού περιεχομένου από το εξωτερικό είναι σε θέση να βελτιώσει την ποιότητα της γλώσσας-στόχου και του πολιτισμού της, δηλαδή να καλλιεργήσει το έθνος του μεταφραστή, η έννοια της «αποστασιοποίησης» από την άλλη βασίζεται στην έννοια του «παραξενέματος» (priyom ostraneniya) που απαντά στο ρωσικό φορμαλισμό, η οποία, σύμφωνα με τον Βίκτορ Σκλόβσκι (στο περίφημο δοκίμιό του «Η τέχνη ως τέχνασμα») είναι η ουσία κάθε τέχνης, καθώς και στο μπρεχτικό Verfremdungseffekt (η οποία στο παρελθόν συνήθως μεταφραζόταν ως αίσθηση απομάκρυνσης [distancing] ή αλλοτρίωσης, αλλά σήμερα είναι γνωστή με μια ακριβέστερη απόδοση: αίσθηση αποστασιοποίησης). Αντί να είναι απλά μια πολύτιμη πολιτιστική ιδιότητα που είναι χρήσιμη για τη διαδικασία οικοδόμησης του έθνους, «το παράξενο» είναι μάλλον ένα αποδομητικό στοιχείο τόσο για τη γλώσσα όσο και για τον πολιτισμό, που αναδεικνύει πόσο παράξενο είναι αυτού που θεωρούμε ως αυθεντικά δικό μας. Πρόκειται για ένα «τέχνασμα της κριτικής» που αποσταθεροποιεί ριζικά την αίσθηση του ανήκειν και γίνεται αισθητή σαν μια ρωγμή σε μια περίκλειστη, ολοποιημένη, ομοιογενή οντότητα.

[2] Για περισσότερα σχετικά με αυτή την έννοια βλ. Pym, Anthony (1995): “Schleiermacher and the problem of blendlinge.” In *Translation and Literature*, vol. 4, no. 1, pp. 5–30. Πρόσβαση: 20 Απριλίου 2013 από τη διεύθυνση http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/intercultures/blendlinge.pdf

[3] Σχετικά με τη σύνδεση μεταξύ μετάφρασης και «νομικής ιδεολογίας», βλ. Močnik Rastko (2006): "Translation in the Field of Ideological Struggle." http://translate.eipcp.net/transversal/0606/mocnik/en.

[4] Υπολογίζεται ότι πάνω από το μισό πληθυσμό του κόσμου ανήκει σήμερα στη μεσαία τάξη.

[5] Για περισσότερα σχετικά με το πώς η έννοια της μετάφρασης, ειδικά στην πολιτιστική σημασία της, μπορεί να αναπτυχθεί ιδεολογικά ακόμη και στην υπηρεσία της σημερινής αυτοκρατορικής κυριαρχίας βλ. επίσης Močnik, Ό.π.

[6] Bellos, David (2011): *Is That a Fish in Your Ear?: Translation and the Meaning of Everything*. London, Penguin.

[7] Ό.π. σ. 237.

[8] Ό.π. σ. 248.

[9] Ό.π. σ. 237.

[10] Ό.π. σ. 238, 239.

[11] Βλ. John Rawls (1997): "The idea of public reason revisited", In *The University of Chicago Law Review*, vol. 64, no. 3, σ. 765–807, και Habermas, Jürgen (2005): "Religion in der Öffentlichkeit. Kognitive Voraussetzungen für den 'öffentlichen Vernunftgebrauch' religiöser und säkularer Bürger." In Habermas, J., *Zwischen Naturalismus und Religion*, Frankfurt/M., Suhrkamp, 2005, σ. 119–155.

[12] Βέβαια οι Ρωλς και Χάμπερμας διαφοροποιούνται ως προς το ερώτημα πού και από ποιον θα πρέπει να γίνεται αυτή τη μετάφραση.

[13] Στην οποία, ως μεταφραστής, είχα εμπλακεί άμεσα.

[14] Το καθεστώς της ομογλωσσικής απεύθυνσης, όπως ορίζεται από Naoki Sakai: «αν έχουμε να μεταφράσουμε (ή να διερμηνεύσουμε) ένα κείμενο σε ένα άλλο, αυτό δεν συμβαίνει επειδή είναι δεδομένες δύο διαφορετικές γλωσσικές ενότητες· είναι επειδή η μετάφραση αρθρώνει τις γλώσσες έτσι ώστε να θεωρούμε τις δύο ενότητες της μεταφρασμένης και της προς μετάφραση γλώσσας σαν να ήταν αυτόνομες και κλειστές οντότητες μέσα από μια ορισμένη αναπαράσταση της μετάφρασης». N. Sakai (2007): *Translation and Subjectivity. On "Japan" and Cultural Nationalism,* Minneapolis, London: University of Minnesota Press, p. 2. [Βλ. στα ελληνικά: Ναόκι Σακάι, Μετάφραση και ετερογλωσσική απεύθυνση].